

Ottarshögen i Vendel

Ottarshögen i närheten av Vendel är en av Upplands storbögar från folkvandringstiden. Den kan närmast jämföras med kungshögarna i Gamla Uppsala och är sannolikt uppkastad över en sveakung avliden någon gång i början av 500-talet. I artikeln sätts Ottarshögen in i sitt historiska sammanhang.

Vi står nu på Ottarshögen och blickar ut över det vackra landskapet i Vendels socken. Många av er känner nog till Vendel genom Elsie Johanssons fina trilogi Glasfågeln, Mosippan och Nancy. Handlingen där utspelar sig före och under andra världskriget och ger en inträngande inblick i en tid som ligger mycket nära men ändå känns så avlägsen.

Vendeltid

Men nu skall vi gå mycket längre tillbaks i tiden. Vendels socken har gett sitt namn åt en förhistorisk period, vendeltiden. Vendeltiden är placerad 550 till 800 e Kr och är således den förhistoriska period som ligger precis före vikingatiden. Att perioden fick sitt namn efter socknen beror på de båtgravar som man i slutet av 1800-talet upptäckte i närheten av Vendels kyrka.

Den folkvandringstida Ottarshögen

Ottarshögens tillkomst ligger emellertid ännu längre tillbaka i tiden än båtgravarna. Högen kom till under folkvandringstiden, perioden mellan 400 till 550 e Kr, alltså närmast före vendeltiden. Folkvandringstiden är som namnet antyder uppkallad efter det stora folkvandringarna på den europeiska kontinenten som så småningom skulle resultera i romarrikets fall.

De stora folkvandringarna på den europeiska kontinenten

Redan vid tiden för Kristi födelse hade romarna krigisk kontakt med germanerna i nuvarande Tyskland. I takt med det romerska rikets gradvisa förfall kom de germanska stammarna öster om floden Rejn att alltmer aggressivt rikta sig mot romarriket. I slutet på 300-talet trängde hunnerna in i Europa och drev germanerna framför sig. Goterna erövrade staden Rom 410 och under 400-talet kom så det Västromerska riket att falla sönder och ersättas av olika germanrika.

Guldålder och ideologiska impulser

De skandinaviska länderna var inte direkt involverade i de dramatiska händelserna på kontinenten men berördes ändå på flera sätt. Män från Skandinavien deltog med all sannolikhet i de germanska krigstågen mot romarriket. Ett resultat av detta var den stora mängd ädelmetaller som strömmade in i Norden under denna tid.

Även kunskapsmässigt och ideologiskt tog folken i norr intryck av skeendet i söder. De återvändande männen förde med sig stridsteknik och organisatorisk kunskap som säkerligen kom att påverka utvecklingen i Skandinavien. Viktigt var också den krigarideologi och hallkultur som nu växte sig stark. I hallarna, de stora långhusen, samlades folket runt härskaren och hörde berättelser från striderna mellan germaner och romare. Några av dessa berättelser har bevarats till nutid i den österrikiska Niebelungensagan och i den poetiska Eddans berättelser om Sigurd Fafnesbane.

Det var antagligen vid denna tid som krigsguden Oden började dyrkas. Den fornnordiska gudasagan hörör delvis från denna tid. Religionen och myten spelade en viktig roll för att

hålla ihop folket och motivera den sociala hierarkin. Den nordiska djuornamentiken som växte fram på sydsandinaviskt område återspeglar denna ideologiska utveckling.

En orolig tid också i Norden

Om striderna på kontinenten inte direkt kom att beröra Norden så var folkvandringstiden ändå en orolig period för folken i norr. Mossfynd med vapen och stora undgängömda guldskatte, de många fornborgarna som delvis kan dateras till denna period och ödegårdarna på Gotland och Öland bär vittne om detta.

Gamla Uppsala

I denna omvälvande tid växte det fram ett eller flera maktcentra runt Mälaren. Ett av dessa hade med all säkerhet sin bas i Gamla Uppsala med furstegravar i de tre storbögar, men kanske också Tingshögen.

Östhögen grävdes ut under riksantikvarien Hildebrands ledning år 1846 och från denna utgrävning vet vi en del om högens konstruktion, hur likbegängelsen gick till och vem som var begravd. Storbögar i Gamla Uppsala konstruerades som en del av Uppsalaåsen. Detta innebär att högar som byggnadsprojekt är något mindre märkvärdiga än vad de verkar. Men innan högen restes byggdes bålet omkring den avlidne. Genom hettan förstördes eller deformerades gravgåvorna i stor utsträckning. Men från det som blev klar får vi ändå en bild av de furstliga gåvor som följde den döde i graven; förutom hund, häst och diverse kreatur den dödes utstyrsel med olika detaljer i guld, spelbrickor och glasbägare.

Ynglingatal berättar om Ottar

De kungar eller stormän som begravdes i Gamla Uppsala finns omtalade i den norske 800-talsskalden Tjodolfs från Agder ättekväde Ynglingatal. Här skildras ett antal generationer av kungar i Gamla Uppsala med tonvikt på hur de dog. Här skildras (i Hildebrands översättning) också hur

Under örnaklor Ottar föll
Den dygdige för daners vapen;
å Vendel vart den vise klöst
Av här-gamen med blodig fot.

Här-gamen kan vara en av Odens korpar. Mer anmärkningsvärt är naturligtvis att både namnet Ottar och Vendel är nämnda. Ligger således en av uppsalakungarna, med namnet Ottar, begravd i Vendel? Vi kan naturligtvis inte vara säkra. Att han föll för daners vapen kan betyda att striden ägde rum i nuvarande Danmark. Vendel kanske inte är Vendel i Uppland utan i Vendsyssel på Jylland. Att dock namnet Ottar har burits av en historisk person görs troligt av att en person med det namnet även förekommer i det anglosaxiska Beowulfkvädet från omkring år 750.

Undersökningen av Ottarshögen

Ottarshögen undersöktes i början av första världskriget av Sune Lindqvist, samme man som grävde Valsgårde. Ottars-

högen var konstruerad på likartat sätt som högarna i Gamla Uppsala. Den döde hade bränts på bål. Gravgömmen fanns i en grop under den ursprungliga markytan. Här fanns ett laggkärl med brända ben. Med i gravan följde värdeföremål av olika slag, bl a spelbrickor och glasbägare. Bland guldet återfanns ett östromerskt mynt slaget för Basiliscus från 476-477. Ottarshögen måste alltså vara yngre än dessa årtal och året 525 har förts fram som en kvalificerad gissning.

Andra storhögar

Förutom kungshögarna i Gamla Uppsala och Ottarshögen finns ytterligare ett antal storhögar i Uppland. Hågahögen strax utanför Uppsala är en av dem, men den vet vi är från mitten av bronsåldern, alltså någonstans kring år 1000 f Kr. Ett flertal ytterligare högar kan vi emellertid på sannolika skäl hänföra till folkvandringstiden. Detta gäller t ex högen i Vaxtuna i Orkesta socken och Nordians hög i Åshusby socken.

Både i och utanför Mälareregionen finns ytterligare ett antal storhögar. Ströbo hög utanför Köping och Anundshögen utanför Västerås är exempel från Västmanland, högen vid Husby-Oppunda kyrka ett från Södermanland. Högom utanför Sundsvall, den småländska Inglinge högen och Lumbers hög i Västergötland är exempel på storhögar utanför Mälareregionen.

Vad representerar nu dessa högar? Var och en markerar naturligtvis en furstlig persons begravning. Men relationen mellan begravningarna är inte självklar. Är det en ätt av far, son och sonson et cetera som är begravda och varför är de i så fall inte begravda på samma område?

Ambulerande kungar

Ett möjligt svar på den sistnämnda frågan är att kungarna ambulerade mellan kungsgårdarna. Den tidens transportmöjligheter tillät inte livsmedel och andra förmödenheter att sändes till en centralort för att där försörja fursten och hans omgivning. I stället ambulerade kungen med sitt följe mellan sina storgårdar och vistades en tid på varje gård. När förråden var slut bar det av till nästa gård. På så sätt kunde man också kontrollera de olika delarna av sitt område.

Uppsala Öd

De kungliga domänerna – Uppsala Öd – var uppbyggda på det sättet. Vi kan fortfarande identifiera kungsgårdarna på det namn, Husby, som de har gemensamt. Det kanske inte är en slump att Ottarshögen ligger i närheten av Husby i Vendels socken eller att Nordians hög ligger i anslutning till en annat husby, Åshusby.

Flera generationer kungar under folkvandringstiden

En annan tolkning än att delar av Mälareregionen skulle ha varit samlad under en furste är att landet var uppdelat i ett an-

tal småkungadömen. I Snorre Sturlasons Heimskringla förekommer det en antydning om detta i berättelsen om Ingjald Illråde som ställde till med gästbud för ett antal lokala småkungar och sedan när gästerna väl var lagom druckna lät bränna dem inne. I så fall skulle storhögarna kunna representera ett antal mindre politiska enheter med förhållandevis kort varaktighet. Det troliga är dock att det förekom mer eller mindre varaktiga dynastier såsom det framställs i Ynglingatal. Här nämns Ane den gamle, Egil, Ottar, Adils och Östen, alltså fem generationer. I Beowulfskvädet finns tre av dessa omnämnda, nämligen Egil, Ottar och Adils.

Frågan är emellertid om den tidens människor upplevde territorier på det sätt vi gör. Det kan snarare ha varit fråga om relationer mellan människor av mindre formell natur där lojalitetsband betydde mer än geografiska gränser. Detta betyder inte nödvändigtvis att de begravda i storhögarna var prästkungar snarare än politiska ledare. Kulten i Gamla Uppsala och kungarnas roll i denna kult skall antagligen främst ses som ett ideologiskt kitt som höll ihop samhället. Den nära kopplingen mellan kulten och politiken innebar att kungen både spelade en religiös och en politisk roll.

Vendel på gränsen till de stora skogslanden i norr

Vendel och Ottarshögen har genom det korta avståndet en naturlig koppling till Gamla Uppsala. Samtidigt ligger Ottarshögen mer perifert än Upplands övriga storhögar. Dessa ligger ju antingen i de centrala jordbruksområdena eller i närheten av Mälaren. Vendel ligger i stället i gränslandet till de stora skogsområdena i norr. Härifrån hämtades inte bara vilt och skinn. Här började man också tidigt att bedriva ett primitivt bergsbruk för utvinning främst av järn. Vendel spelade således sannolikt en viktig ekonomisk roll för uppsalafursten. Samma anknytning till järnhanteringen och utvinningen av det stora skogslandets produkter markeras av båtgravarna i Vendel och Valsgårde från vendel- och vikingatid.

Claes-Henric Siven

Litteratur

- Göran Burenhult (red), *Arkeologi i Norden 2*, Natur och Kultur, Stockholm 1999
 Lotte Hedeager, *Skuggor ur en annan verklighet*, Wahlström och Widstrand, 1997
 Mårten Stenberger, *Det forntida Sverige*, Almqvist & Wiksell, Uppsala 1964
 Sturlason, Snorre, *Snorres konungasagor; Hednakungarna*, Översatt av Åke Ohlmarks, Forum, Uddevalla 1961
 Ann Sandwall (red), *Vendeltid*, Statens Historiska Museum, Borås 1980